

BROEKER BIJDRAGEN

UITGAVE VAN DE VERENIGING "OUD BROEK IN WATERLAND"

Verschijnt 2 tot 4 maal per jaar
Wordt aan de leden gratis toegezonden

Nr. 25

(april 1984)

Gehele of gedeeltelijke overname van
de inhoud slechts na goedkeuring.

Copyright.

Redactie-adres:

Roomeinde 13, Broek in Waterland

BROEK IN DE NADAGEN VAN ZIJN GLORIE:

"EEN DORP DOOR EEN DANSMEESTER GEMAAKT NAAR HET DESSIN
VAN EEN CHINEESCHEN WAAIER..."

Al vele malen zijn bij historische beschouwingen in de Broeker Bijdragen reisbeschrijvingen van buitenlandse bezoekers aan Broek ter sprake gekomen. Die vormen dan ook een rijke bron, waaruit telkens weer geput kan worden wanneer men zich van het een of andere aspect uit Broek's verleden een beeld wil vormen. Mits kritisch gebruikt, want niet al die reisherinneringen zijn even goed gefundeerd en sommige bevatten veel dat eenvoudigweg is overgeschreven uit eerder verschenen geschriften. Met elkaar vormen ze echter een heel complex van informatie over de periode tussen ca. 1740 en 1940. Schrijver dezes heeft in de loop der jaren een kleine honderd van die beschrijvingen van Broek verzameld, waarbij het zwaartepunt ligt tussen ca. 1770 en 1880. Het merendeel van die reisindrukken is afkomstig van Engelsen en Duitsers, veel minder van Fransen, en relatief maar heel weinig van andere nationaliteiten: Belgen, Zweden, Spanjaarden, Portugezen, Italianen. Onder die laatsten was de man, wiens uitgebreid verslag over Broek zó detailrijk is, dat het hier in zijn geheel wordt afgedrukt, in de vertaling die er al een paar jaar na het Italiaanse origineel in ons land van verscheen.

De auteur is Edmondo de Amicis, geboren in Noord-Italië in 1846. Hij volgde aanvankelijk een militaire opleiding, maar nam in 1870 ontslag uit het leger en ging reizen. Zijn reisboeken werden direct populair. Oók dat over Holland, dat hij bezocht in 1873 en waarvan de beschrijving onder de eenvoudige titel 'Olanda' al het jaar daarop verscheen. De Nederlandse vertaling, die hier volgt, is die van D. Lodeesen: 'Nederland en zijne bewoners. Uit het Italiaansch vertaald, met eene voorrede van J. ten Brink, Leiden 1876'.

Toen Edmondo de Amicis ons dorp bezocht, was de bloeitijd van Broek voorbij. Veel van de oude families woonden er niet meer, het grote 'huis met de vier schoorstenen' aan De Erven was gesloopt, wat er restte van de beroemde koepel

aan het Havenrak op een schuit naar Zaandam gevoerd. Met de kaasmakerij en de in 1858 ingestelde markt werd getracht nog een beetje welvaart in het dorp te brengen.

Wat onze Italiaan hier heeft gezien is het versnipperde erfdeel van een voorbije tijd geweest, de stijl, ornamentiek en kleurverhoudingen van de 18de en begin 19de eeuw verworpen tot een bonte popperigheid. Voor een gecultiveerde Italiaan, in zijn eigen land zoveel schoonheid en allure gewend, moet het hier wel extra smakeloos geleken hebben. Hij steekt zijn afkeuring dan ook niet onder stoelen of banken, maar laat zich daarbij wel eens wat vër meevoe- ren door zijn eigen bloemrijke schrijftrant.

Hier neemt hij nu het woord, bij het Schouw zijn wandeling naar Broek beginnend.

Toen we aangekomen waren waar ik moest afstappen, verliet ik de boot, bleef nog een oogenblik staan om haar verder te zien stoomen en sloeg toen geheel in mijn ééntje den weg naar Broek in, waarlangs links een vaart en rechts een heg loopt. Ik moest een uur afstands afleggen. De streek was groen, doorsneden met duizend vaarten en sloten, bezaaid met boomgroepjes en windmolens en stil als een steppe. Prachtige bonte koeien wandelden of lagen op de oevers van de kanalen, zonder dat iemand er het oog op hield; troepen eenden en ganzen, wit als zwanen, spartelden in het water, en hier en daar gleed een schuitje tusschen de weiden, door een boer voortgeroeid. Die ruime vlakte met dat langzame en stille leven, gaf mij zulk een liefelijk gevoel van rust, dat de heerlijkste muziek mij als een hinderend ge- raas geklonken zou hebben.

Na een half uur gewandeld te hebben, begon ik, ofschoon van Broek nog maar de torenspits te zien was, reeds het een en ander te zien, dat de nadering van een dorp aankondigde. De weg liep over een dijk en tegen dien dijk stonden eenige huizen. Een van die huizen, een houten kast die met het dak kwalijk zoo hoog was als de dijk, zoo gescheurd en scheef dat men het eer voor een stal dan voor een huis zou houden, had een venster waarvoor het onvermijdelijke witte gordijntje hing, met een blauwen band opgebonden, en men zag door de glazen een tafeltje staan met kopjes, glazen, bloempotten en allerlei snuisterijen, die blonken als het kristal in een étagère.

Iets verder dan dat huisje zag ik twee palen in den grond om een schutting te schoren, die allebei blauw geschilderd en met witte strepen afgezet waren als een vlaggemast bij een volksfeest. Weer iets verder zie ik een boerenwoning, waarvoor emmers, banken, hekjes¹⁾, schoppen en spaden buiten gezet zijn, alles rood, blauw, wit of geel geschilderd en met strepen van allerhande kleur afgezet, evenals de toestellen der koordedansers. Ik ver-

1) Moet zijn: harken (Italiaans: rastrelli).

volg mijn weg en zie andere boerenwoningen, welker vensters met gordijnen, ijzeren horretjes, spionnetjes en allerlei versieringen voorzien zijn, met dakpannen van verschillende kleur en geschilderde en verlakte deuren.

Hoe verder ik kom, des te levendiger en afwisselender worden de kleuren, des te grooter de zindelijkheid, de helderheid, de pronk. Ik zie gewerkte gordijntjes met roode lintjes voor de vensters der molens; wagens en landbouwgereedschappen waarvan de ijzeren hoepels, de ijzers en de spijkers glimmen als zilver; houten huisjes die verlakt zijn; afsluitingen en schuttingen die rood en wit geverfd zijn; vensters wier ruiten met twee of drie strepen van verschillende kleur omzoomd zijn; en uiteindelijk het zonderlingste van alle zonderlingheden: boomen die hemelsblauw geschilderd zijn van den grond tot aan den kruin!

Terwijl ik bij mijzelf om die zonderlingheden lachte, kom ik bij een ruime waterkom, rondom met dichte en lommerrijke boomen omzet, en aan de andere zijde daarvan zie ik een klokketoren verrijzen. Ik zie rond: ik zie niets dan een jongen die op het gras ligt te bandrekelen²⁾. Ik vraag hem:

"Broek"? - Hij begint te lachen en antwoordt: "Broek". Toen keek ik nog eens beter toe en zie door het groen der boomen henen zulke feile, vloekende, woeste kleuren, dat ik een uitroep van verbazing niet kon weerhouden.

Ik loop om het water heen, ga over een houten brug, zoo wit als sneeuw, kom in een straatje, zie om mij heen... Broek! Broek! Broek! Ja, ik herken het..... er is geen twijfel aan, het kan niets anders zijn dan Broek!

Verbeeld u een verzameling papieren huisjes door een jongen van acht jaren gemaakt; een stad uit de winkelkast van een Neurenbergschen speelgoedwinkel; een dorp door een dansmeester naar het dessin van een Chineeschen waaier gemaakt; een vereeniging van tenten van rijk geworden koordedansers; een groep buitenhuisjes om in een poppenkast te figureren; een grill van een Oosterling die dronken is van opium; iets dat denken doet zoowel aan Japan, als aan Indië, Tartarije, Zwitserland of aan den rococo-stijl van Pompadour, of aan de suikerpaleizen die de banketbakkers voor de glazen zetten; een mengelmoes van barbaarschheid, liefde, pedanterie, fatterigheid, boerschheid en malligheid, dat zoowel den goeden smaak beledigt als aan het lachen brengt, en toch tevens iets aardigs heeft; kortom de kinderachtigste buitensporigheid, waaraan men den naam van dorp zou kunnen geven - en ge hebt een flauw begrip van Broek.

Alle huizen zijn door een tuintje omgeven, dat van de straat afgescheiden is door een hemelsblauw hek, in den vorm van een balustrade of balkon-

2) De schrijver staat dus nog op de Broekerveerdijk. 'Bandrekelen' is hier: luieren. Het woord is afgeleid van het zelfstandig naamwoord 'bandrekel', d.i. een hond die aan de band of ketting ligt.

leuning, met appels en citroenen van hout op de paaltjes. De straatjes, die tusschen de hekken loopen, zijn zeer smal en bestraat met kleine metselsteenen van verschillende kleur, op den kant gezet en in allerhande figuren gelegd, zoodat de straten van verre met Turksche shawls belegd schijnen. De huizen, meest allen van hout, allen slechts van ééne verdieping en zeer klein, zijn rood, zwart, aschgrauw, purper, lichtblauw of lichtgroen geschilderd. De daken zijn met verniste (geglazuurde) dakpannen gedekt, in den vorm van een schaakbord gelegd; de goten versierd met een soort van houten festoenen, als kant opengewerkt³⁾, de gevels zijn spits, met een vlaggetje op den top, of een lansje, of iets dat op een bloemruiker gelijk; de vensters hebben roode of blauwe ruiten en zijn versierd met gordijntjes, borduursels, linten, horretjes, franje, kwasten en allerlei aardigheden; de deuren zijn geschilderd en verguld en daarboven zijn allerlei basreliefs⁴⁾, die bloemen, figuren en tropeën voorstellen, waartusschen de naam en het beroep van den bewoner te lezen staat. Bijna alle huizen hebben twee deuren: eene van voren en eene van achteren. De achterdeur wordt dagelijks gebruikt, de voordeur echter alleen bij plechtige gelegenheden, als geboorten, sterfgevallen en huwelijken.

De tuintjes zijn niet minder vreemd dan de huizen. Het is of ze voor dwergen gemaakt zijn. De paden zijn kwalijk breed genoeg om er den voet in te zetten; de bloembedden kan men omvademen; de prieeltjes kunnen ternauwernood twee personen die dicht aan elkaar kruipen, bergen; de heggen reiken een jongen van vier jaar kwalijk aan de knieën. Tusschen die prieeltjes en bloembedjes loopen slotjes, die gemaakt schijnen te zijn om er papieren schuitjes in te laten drijven, en daar overheen liggen houten bruggetjes, die totaal overbodig zijn, met geschilderde paaltjes en leuningjes. De vijvertjes zijn zoo groot als een badkuip, en er ligt een lilliputterig schuitje in, dat met een rood touwtje aan een blauw paaltje is vastgemaakt; voorts zijn er steigertjes, moestuintjes, prieeltjes, deurtjes, hekjes, alles zoo klein, dat het met de hand omspannen, met een sprongetje overgewipt, met een vuistslag in de lucht geworpen kan worden. Rondom de huizen en de tuintjes staan boomen, die als waaiers, pluimen, schijven en in al-

- 3) *Dat was een 19de-eeuwse versiering van de windveren, die zeker niet specifiek Broeks was. Thans bv. nog te zien bij Dorpsstraat 5 en Roomeinde 1. Wat verteld wordt over de afwerking van de gevelspits, de makelaars dus, doet vreemd aan; zou de schrijver wel goed gekeken hebben? De vertaalster voor de Amerikaanse editie van De Amicis' boek (Helen Zimmern, 1894) wist er ook niet goed raad mee en maakte van het vlaggetje ('una banderuolina') een weerhaantje.*
- 4) *Er staat in het Italiaans 'bassorilievi', maar dat is hier beter te vertalen met 'snijwerk'; het gaat immers om zogenaamde bovenlichten. Inderdaad was op het glas soms de naam van de bewoner geschilderd. De auteur zal dat o.a. gezien hebben bij Roomeinde 12, waar toen de winkel van Adriaan Tolk was gevestigd. Ook nu is het nog te zien boven de winkeldeur van de fa. Stöve.*

lerhande figuren geschoren zijn, met stammen die wit en blauw geschilderd zijn, en hier en daar houten stalletjes voor de huisdieren, die geschilderd en verguld en versierd zijn als paleisjes uit de poppenkast.

Na de eerste huizen en de eerste tuintjes beschouwd te hebben, ging ik het dorp verder in. Er was geen levende ziel op straat of aan de vensters te zien. Alle deuren waren gesloten, al de gordijntjes neergelaten, al de sloten leeg, al de schuiten lagen stil. Het dorp is zoo gebouwd, dat men op geen enkel punt meer dan vier of vijf huizen tegelijk zien kan; naarmate men voortgaat, verdwijnt er een, komt er een ander om een hoek kijken of in zijn geheel te voorschijn treden. En van alle kanten, tusschen de boomstammen door, verschijnen en verdwijnen allerlei strepen en stippen van felle kleuren, als een troep gemaskerden, die verstoppertje spelen. Bij elken stap ontdekt men een nieuw toneelperspectief, een nieuwe zonderlinge kleurencombinatie, een nieuwe gril, een nieuwe belachelijkheid. Het is of elk oogenblik al die deuren zullen opengaan en er een troep poppetjes uit zullen komen met turksche trommen en tamboerijnen, zooals op de draaiorgels. Met vijftig schreden is men rondom een huis, over een brug, door een tuin en langs een straat gegaan en weer op dezelfde plek teruggekeerd. Een kind schijnt er een man, en een man lijkt er een reus. Alles is er klein, afgepast, gelikt, geverfd, nagemaakt en kinderachtig.

In het eerste oogenblik begint men te lachen; dan krijgt men een zekere ergernis bij de gedachte dat die menschen misschien meenen dat ge hun dorp mooi vindt; men vindt die caricatuur onuitstaanbaar; men zou al de eigenaars van die huisjes wel voor domkoppen willen uitschelden en hun aan het verstand brengen, dat hun fameuse Broek een beleediging aan de kunst en aan de natuur is, dat ze geen smaak en geen verstand hebben. Maar als dat uitgekookt heeft, begint men weer te lachen, en het lachen houdt de overhand.

Na een tijd lang te hebben rondgezworven zonder iemand ontmoet te hebben, bekroop mij de lust, om zoo'n huis ook eens van binnen te zien. Terwijl ik rechts en links uitkeek naar een hulpvaardige ziel, hoorde ik "Monsieur" roepen, en toen ik omkeek, zag ik een vrouw in de deur van haar huis staan, die mij ietwat verlegen vroeg: "Foulez-vous voir une maison particulière?" Dat nam ik dadelijk aan; de vrouw liet haar klompen op den drempel staan, zooals daar in alle huizen gebruikelijk is, en ze liet mij binnen. Het was een arme weduwe⁵⁾, zooals ze mij vertelde, en ze had slechts ééne kamer; maar welk een kamer! De vloer was belegd met matten die glommen; de meubels glansden als ebbenhout; de ringen der commode, het slotlipje van den koffer,

5) Was ze werkelijk weduwe? De vrouw van Dirk Pauw, die in een - later afgebroken - huis in de Dorpsstraat woonde, placht een speciaal opgedofte kamer voor een footje aan vreemdelingen te laten zien (A.P. Bruigom, Broek in Waterland in oude prentbriefkaarten, 1980, nr. 57).

het belegsel van een kastje, de spijkertjes der stoelen, zelfs de spijkers die in den muur geslagen waren, glinsterden als zilver. De schoorsteen was een waar tempeltje, met schoteltes van gekleurd aardewerk, die zo helder waren, alsof ze nooit rook gezien hadden⁶⁾. Op een tafeltje stond een inktkoker van koper, een stalen pen en wat snuisterij, die in de winkelkast van een goudsmid nog bekijk gehad zou hebben. Waar men ook heen zag, overal fonkelde het een of ander van helderheid.

Daar ik geen bed zag, vroeg ik het goede vrouwtje waar ze sliep. Voor alle antwoord ging ze naar den wand en opende twee deuren, die in het behangsel verborgen waren. Het bed is namelijk in alle huizen van deze streek in een soort van wandkast geborgen en bestaat uit een matras en een stroozak, die op den bodem van de kast zelf ligt, zonder onderlagen of zoo iets. In den winter moet dat zeer geschikt zijn; maar zomers is het, dunkt mij, om in te stikken.

Ze liet mij ook de instrumenten zien, waarmede ze alles schoon hield. Dat was een gangsche winkel: stoffers, stoffertjes, spitse schuiers, harde schuiers, krabbertjes, lampenkwestjes, stokjes, schopjes, vederbossen, sterkwater, krijt, blauwsel, Venetiaansch rood voor lepels en vorken, houtskool voor het koper, amaril voor het ijzer, schuurzand voor de vloer-steen en zelfs stokertjes om de microscopische spiertjes tusschen de steenen uit te peuteren.

Ze gaf mij alleraardigste bijzonderheden aangaande de schoonmaakwoede, waardoor het dorp Broek in Nederland beroemd is geworden. Het is nog niet lang geleden, dat er aan den ingang van het dorp op een bord te lezen stond: "Vóór en na zonsondergang mag niemand in het dorp Broek rooken, als hij geen deksel (dopje) op zijn pijp heeft, en wanneer men met een paard door het dorp komt, is het verboden er op te zitten, maar moet men het aan de hand leiden". Het was ook verboden met een rijtuig door het dorp te rijden, of er schapen of koeien of ander vee, dat de straten vuil zou kunnen maken, door te drijven. En, ofschoon dat verbod niet meer bestaat, gaan wagens en beesten nog buiten het dorp om. Voor alle huizen stonden, en staan hier en daar nog steenen spuwbakken, waar de rookers uit de vensters in spogen. Het gebruik om slechts op kousen in de huizen te gaan, is nog in volle kracht, zoodat men voor alle deuren schoenen, muilen en klompen ziet staan.

Wat men verhaalt van volksofstandjes te Broek tegen vreemdelingen die kersepitten op straat wierpen, is een fabeltje; maar waar is het, dat ieder inwoner, die een blad of een strootje voor zijn deur ziet neerwaaien, het gaat oprapen en in het water werpen. Dat men voorts de schoenen al op

6) *In het Italiaans staat er 'rivestito di lastrine di maiolica colorite ...'; bedoeld zijn natuurlijk gekleurde tegels van aardewerk.*

vijfhonderd pas van het dorp begint af te stoffen; dat er jongens zijn die betaald worden om viermaal per dag het stof uit de naden der straatsteenen te blazen; en dat er huizen zijn waar de bezoekers op den arm gedragen worden om den vloer niet vuil te maken - dat zijn dingen die, zooals de goede vrouw mij zei, verhaald worden, maar waarschijnlijk nooit gebeurd zijn.

Ze verhaalde mij echter nog een anecdote, die, als ze waar is, bijna zou doen geloven, dat die malligjeden niet onmogelijk zouden zijn. In vroeger tijden, zeide ze, was de schoonmaakwoede tot zulk een hoogte geklommen, dat de vrouwen van Broek zelfs de godsdienstoefeningen verzuimden, om te wasschen en te stoffen. De predikant van het dorp, na tevergeefs alle middelen beproefd te hebben om dit schandaal te doen ophouden, koos een andere partij. Hij hield een lange preek, waarin hij zei, dat iedere vrouw die getrouw haar plichten jegens God vervuld zou hebben, hiernamaals een huis zou krijgen van onder tot boven vol met alle mogelijke prachtige meubelen en gerei, waar ze niets anders te doen zou hebben dan in alle eeuwigheid naar hartelust te stoffen, te wasschen en te wrijven. Het vooruitzicht van die zaligheid vervulde de vrouwen van Broek met zulk een vromen ijver, dat ze van toen af aan altijd getrouw haar godsdienstplichten vervulden en geene vermaning ooit meer nodig hadden.

Maar noch die schoonmaakwaan, noch die zonderlinge bouworde van Broek, die ik beschreven heb, waren de oorzaak van de dubbelzinnige beroemdheid van het dorp. Die beroemdheid heeft het te danken aan een veel grootere buitensporigheid van gewoonten, bij welke vergeleken al wat men tegenwoordig daar ziet, niets beteekent. Het Broek van tegenwoordig is slechts de schim van het vroegere Broek. Om zich daarvan te overtuigen, behoeft men slechts een huis te bezoeken, dat aan den ingang van het dorp staat en voor vreemdelingen te zien is. Dat is een volledig model van de oude woningen en wordt door den eigenaar precies in dien staat onderhouden, als een historisch gedenkteeken der dwaasheden van voorheen⁷⁾.

Het uitwendige van dat huis verschilt niet van dat der anderen: een huisje uit een poppenkast. Het merkwaardige bestaat in de kamers en den tuin. De kamertjes, allen even klein, zijn zoovele speelgoedwinkeltjes, die ieder voor zich een boekdeel vullen zouden, als men ze beschrijven wilde. De manier der Hollanders, om steeds meer bij elkaar te halen en de schoonheid in de overmaat van versieringen te zoeken, ziet men daar tot den overtreffenden trap van het belachelijke opgedreven. Er staan porseleinen figuurtjes op de kasten; chineesche kopjes en suikerpotjes op en onder de tafel-

7) Dit is ongetwijfeld het huis Dorpsstraat 11-13 geweest, nu pannekoekenhuis De Witte Swaen. Hier had Aaltje Fregeres haar antiekzaak, die bij iedere vreemdeling die Broek bezocht bekend was. Zie hierover verder: A.P. Bruijgom, *Wandeling door Broek*, 1973, p. 32.

tjes; schotels tegen den wand van boven aan den zolder tot onder aan den grond toe; klokken, struisvogel-eieren, schuitjes, sloopjes, schulpen, vazen, schoteltjes, kelken enz. in alle open vakjes en alle hoeken opgehangen en vastgenaaid; schilderijen die verschillende figuren of verschillende spreuken te zien en te lezen geven, al naar ze van een andere zijde beschouwd worden; kasten propvol met tallooze snuisterijen; versierselen die geen naam en geen zin hebben; een overdadigheid, een spelerij, een tegenstrijdigheid van kleuren, een valsche smaak zoo naef ten toon gesteld, dat het een genoeg en een ergernis is om aan te zien.

Maar al die malheden zijn nog niets bij den tuin vergeleken. Daar ziet men bruggetjes over gootjes van een palm breed; grotjes en watervalletjes om onder een stolp te zetten; rustieke koepeltjes, Grieksche tempeltjes, Chineesche kiosken, Indiaansche pagoden, geschilderde standbeeldjes; poppetjes met vergulde handen en voeten aan bloempotten hangende; poppen in levensgrootte, die rooken of spinnen; kasten die van zelf opengaan als men op een veer drukt en een gezelschap van poppetjes aan tafel zittende zien laten; vijvertjes waarin zwanen en ganzen van zink zwemmen; bloembedden met figuren in schelpen in plaats van bloemen en een fraaie porseleinen vaas in het midden; boomen in de gedaante van een mensch geschoren; heesters in den vorm van torens, kerkjes, schepen, surprises, pauwen met uitgespreiden staart of jongens met uitgebreide armen, en paden, koepeltjes, heggen, bloemen, planten, - alles is verknijpt, opgesierd, mishandeld, verbasterd en verdraaid. En zoo waren in vroeger tijden alle huizen en alle tuinen in Broek.

Tegenwoordig echter is niet alleen het voorkomen van het dorp, maar ook de bevolking grootelijks veranderd. Broek werd voorheen het dorp der millio-nairs genoemd, omdat bijna al zijn bewoners schatrijke kooplieden waren, die daar heen trokken uit liefde voor afzondering en rust. Langzamerhand echter hebben de verveling, de bespotting en de last van de reizigers, benevens de trek naar schooner landstreek, meest alle rijke families uit Broek verdreven, en de weinigen die overbleven, nu de soort van wedstrijd in kinderachtigheden ophield, maakten er geen nieuwe bij en lieten de oude versloffen. Thans heeft Broek slechts een duizend inwoners, waarvan de meesten zich met de kaasmakerij bezig houden, en de overigen zijn winkeliers, boeren of werkbazen die van hun renten leven⁸⁾.

Maar ofschoon het achteruitgegaan is, wordt Broek nog door bijna alle vreemdelingen die Holland bereizen, bezocht. In een kamer van het huis dat ik zoo even beschreef, is een kolossaal boek, dat duizend namen bevat van

8) *'che vivon di rendita'*. Zou het niet zijn: die van de opbrengst van hun bedrijf leven? De Amerikaanse editie van 1894 vertaalt letterlijk: *who live on their incomes*.

menschen uit alle landen. Ik heb het geheel doorgezien. De meeste bezoekers zijn Engelschen en Amerikanen; het kleinste aantal zijn Italianen, en dan nog meest edelen uit de zuidelijke provinciën. Onder de vele beroemde namen zag ik die van Victor Hugo, van Walter Scott, van Gambetta en den toneel-schrijver Emile Augier.

Onder de souvenirs is een plaat, die de keizer en de keizerin van Rusland aan een burger van Broek gaven als een bewijs van dankbaarheid voor de ontvangst van den grootvorst Nicolaas in 1864⁹⁾.

Onder de beroemde bezoekers van Broek behooren ook keizer Alexander van Rusland en Napoleon de Groote. De overlevering zegt, dat de een zoowel als de ander zich heeft moeten onderwerpen aan het gebruik om een soort van filt-pantoffels aan te trekken, eer ze een huis met hun laarzen mochten binnentreden. Ik zou niet durven beweren dat dit waar is; maar ik weet dat ik in een Mémoire over de reis van Napoleon in Holland gelezen heb, dat hij zich te Broek ergerde dat de straten leeg waren, terwijl de menschen in huis bleven hokken en van achter de vensters hem schenen na te zien, alsof ze wilden oppassen dat hij hunne tuinhekjes niet vuil maakte. Ook keizer Josef II heeft een bezoek aan Broek gebracht; maar men verhaalt dat hij in geen huis werd toegelaten daar hij geen aanbevelingsbrief had meegenomen. Een adjudant drong er bij een huismoedertje op aan, dat ze Zijne Majesteit zou binnenlaten, maar ze antwoordde: "ik ken je keizer niet; - en al was het de burgemeester van Amsterdam in persoon, ik laat niemand binnen dien ik niet ken".

Nadat ik het bewuste huis en tuin bezocht had, trad ik een herberg binnen, waar een meisje op kousen, die aanstonds mijn doofstommentaal begreep, mij een halve Edammer kaas, eieren en boter bracht, alles afzonderlijk met een deksel van aardewerk overdekt en met een brandhelder geborduurd servet er over heen¹⁰⁾.

9) Dat gastenboek werd niet mééverkocht, maar bleef in Aaltje Fregeres' bezit. Waar het sindsdien is gebleven is onbekend. 'Grootvorst Nicolaas': in de Italiaanse tekst staat er: 'granduca Nicola Alexandrovitch'. Dit was de nog jonge Tsarewitsj of kroonprins van Rusland, in 1843 geboren als zoon van Tsaar Alexander II. Hij stierf vòòr hij zelf Tsaar kon worden, in maart 1865 (het vermeldde bij Bruigom, Wandeling, 1973, p. 32, resp. Broek in W. in oude prentbriefkaarten, 1980, nr. 52 is niet geheel juist). Het bezoek van een Russische troonopvolger aan ons kleine landje is niet zo vreemd als het op 't eerste gezicht lijkt: in Den Haag woonde zijn tante, Koningin Anna Paulowna, gemalin van Willem II. Voor 'plaat' moet gelezen worden 'presse-papier' (Ital.: calcafogli). Volgens 'De Katholieke Illustratie' van 1879 was het voorwerp 'eene bronzen afbeelding van eene kerk uit St. Petersburg of Moscou'.

Daarop ging ik onder geleide van een jongen die in gebaren met mij sprak, een boerderij zien¹¹⁾. Menigeen bij ons, die een hoogen hoed op 't hoofd en een gouden horloge op zak draagt, heeft zulk een nette kamer niet als waarin te Broek de koeien staan te pronken. Eer men binnengaat moet men zijn schoenen afvegen op een mat die voor de deur licht, en als men het niet gedaan heeft, wordt men verzocht het te doen. De vloer van de stallen is met klinkers van verschillende kleur geplaveid en zoo schoon, dat men er gerust met de hand over heen strijken kan; de wanden zijn met hout¹²⁾ bekleed; de vensters zijn met mousseline gordijntjes en bloempotten versierd; de voerbakken zijn geschilderd; de koeien zijn gerost, gekamd, gewasschen en de staart is omhoog gebonden, opdat ze zich niet zullen bevuilden; een goot die door den stal loopt, voert alle onreinheid af, behalve dat men tusschen de pooten der dieren geen spiertje of spatje ziet liggen; en de lucht is zoo zuiver gehouden dat, als men de oogen sloot, men zich zou kunnen verbeelden in een salon te weten. Voorts zijn de woonkamers van den boer, de werkplaatsen waar de kaas gemaakt wordt, de plaats achter het huis, kortom alle hoeken en gaten, alles, even net en blinkend.

Eer ik weer naar Amsterdam terugkeerde, wandelde ik nog wat door het dorp rond, oppassende mijn sigaar te verstoppen als een vrouw met haar gouden kroon¹³⁾ mij uit het venster nakeek; ik liep over twee of drie helderwitte bruggen, stootte eens met den voet aan een schuitje, bleef wat staan kijken voor enkele huizen, die het bontst geschilderd waren; en toen, geen levende ziel meer op de straten of in de tuinen ziende, nam ik mijn eenzamen terugweg weer aan, achter het paard van St. Franciscus, zoals we in Italië zeggen, met dat eigenaardige gevoel van gedruktheid, dat elke groote nieuwsgierigheid, als ze bevredigd is, in ons achterlaat.

- 10) *Dit kan óf Concordia geweest zijn, óf - als dat toen al bestond- het café van Ubbels op het Kerkplein. Het kleine cafétje annex winkeltje in het gedeelte van de Dorpsstraat dat later werd afgebroken, was vermoedelijk te onaanzienlijk om door vreemdelingen te worden bezocht. (Bruigom, Broek i.W. in oude prentbriefkaarten, 1980, nr. 56). Het meisje liep 'senza scarpe', hetgeen wil zeggen: zonder schoenen. De Amerikaanse uitgave van 1894 vertaalt: barefoot. De Italiaanse tekst spreekt ook nog over een 'reticella di fil di ferro', een soort vliegen-gaas denkkelijk, dat over de schaal of het bord was heengezet.*
- 11) *Welke boerderij kan dat geweest zijn? Vermoedelijk dichtbij; die in de Dorpsstraat dus (Pronk) of in de Laan (nu Spaans). De veel verderaf gelegen 'vreemdelingen-boerderij' van Jacob Wiltenburg (later Wiedemeijer, nu H. Spaans) fungeerde pas als zodanig sinds 1890.*
- 12) *Met name 'legno di abete', d.i. vurenhout.*
- 13) *Eigenlijk 'gouden diadeem' (diadema d'oro). In 1873 moeten nog wel veel vrouwen kap en oorijzers gedragen hebben, althans bij bijzondere gelegenheden en op Zondagen. Nog in 1901 dragen, op de groepsfoto ter gelegenheid van een gouden bruiloft aan De Erven, nog vijf vrouwen de kap (Bruigom, Broek i.W. in oude prentbriefkaarten, 1980, nr. 4).*

